

Internasjonale konvensjoner og avtaler innenfor strålevern, beredskap og atomsikkerhet

Radioaktive stoffer kan frigis til omgivelsene i forbindelse med atomulykker og ved normal drift av ulike typer anlegg. Kjernefysisk materiale som brukes til fredelige formål kan, dersom det kommer i gale hender, forårsake stor skade. Disse problemområdene er internasjonale i sin natur, og tiltak som gjøres for å kontrollere og begrense negative effekter på helse og miljø må ha en internasjonal forankring. Et viktig virkemiddel er internasjonale konvensjoner og avtaler hvor partene forplikter seg til å oppfylle visse krav.

Loviisa
kjernekraftverk i
Finland.

Internasjonale konvensjoner følges ofte av ulike former for verifikasjonsordninger for å påse at kontraktpartene virkelig følger opp sine forpliktelser. En del konvensjoner og avtaler påvirker direkte og indirekte virksomheten ved Statens strålevern, og i det følgende er noen av de viktigste konvensjonene og avtalene beskrevet.

Traktat er en folkerettslig avtale mellom to (bilateral traktat) eller flere (multilateral traktat) stater. Større traktatverk som tar sikte på å løse fremtidige folkerettslige tvister mellom en rekke stater kalles ofte **konvensjoner** (Kilde: www.caplex.no).

Konvensjonen for tidlig varslings av en atomulykke (IAEA)

Konvensjonen trådte i kraft i 1986 og legger grunnlag for et internasjonalt varslingsystem for atomulykker med mulige grenseoverskridende konsekvenser. Landene forplikter seg til å melde fra om atomulykker til IAEA (Det internasjonale atomenergibyrå) og til stater som kan bli berørt. Under konvensjonen er det inngått bilaterale avtaler med en rekke land. Norge har slike varslingsavtaler med Finland, Sverige, Tyskland, Storbritannia, Nederland, Polen, Russland, Ukraina og Litauen. Statens strålevern er det nasjonale kontaktpunkt i henhold til konvensjonen og har døgkontinuerlig vakt.

Konvensjonen for assistanse i tilfelle atomulykke eller radiologisk krisesituasjon (IAEA)

Konvensjonen legger rammene for samarbeid mellom statene og IAEA for raskt å kunne bistå med assistanse og støtte til land som rammes av en atomulykke eller radiologisk krise. Statene forplikter seg til å informere IAEA om tilgjengelig ekspertise og utstyr. Dersom IAEA anmoder et land om å bidra, er det opp til landet selv å avgjøre om det kan avgi ressurser i den spesielle situasjonen. Statens strålevern er Norges nasjonale kontaktpunkt for konvensjonen. Konvensjonen trådte i kraft i 1987. I 1963 ble det inngått en regional assistanseavtale mellom de nordiske landene.

Konvensjonen for fysisk beskyttelse av kjernefysisk materiale (IAEA)

Konvensjonen fra 1987 setter krav til statenes fysiske sikring av kjernefysisk materiale under internasjonal transport på sitt territorium og om bord i skip og fly. Konvensjonen gir et godt rammeverk for internasjonalt samarbeid når det gjelder beskyttelse, oppsporing og tilbakeføring av stjålet kjernefysisk materiale, i tillegg til å sette i verk sanksjoner mot personer som utøver kriminelle handlinger som involverer slikt materiale. Statens strålevern forvalter dette arbeidet i Norge, og det er utferdiget en egen forskrift i tråd med konvensjonens krav. Det arbeides nå innenfor IAEA-systemet med å utvide konvensjonens virkeområde til også å gjelde fysisk sikring i andre sammenhenger enn i internasjonal transport.

Kjernesikkerhetskonsensjonen (IAEA)

53 land, derav alle kjernekraftstatene, har ratifisert avtalen fra 1996. Avtalen gjelder i utgangspunktet bare for kjernekraftanlegg. De forpliktelser som ligger i konvensjonen baserer seg på prinsippene i IAEAs grunnleggende dokument "The safety of nuclear installations". Disse forpliktelsene omfatter blant annet krav til

lokalisering, design, konstruksjon, drift, menneskelige og finansielle ressurser, dokumentasjon av sikkerhet, kvalitetssikring og beredskap. En sterk og uavhengig tilsynsmyndighet er en sentral forutsetning. Partene forplikter seg gjennom konvensjonen til å strebe mot stadig større grad av sikkerhet ved atomanleggene. Konvensjonspartene skal regelmessig sende inn rapport om sitt lands virksomhet til kritisk gjennomgang av de andre landene. Disse rapportene blir diskutert ved oppfølgingsmøter i IAEAs hovedkvarter i Wien. Statens strålevern er ansvarlig for den norske rapporteringen og deltar ved oppfølgingsmøtene. (Se StrålevernInfo 11-02).

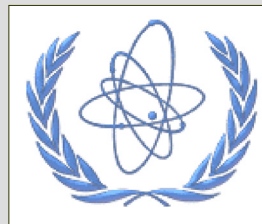
Det internasjonale atomenergibyrå, IAEA.

IAEA ble opprettet i 1957 som et byrå under FN. Norge ble medlem allerede i 1957.

Organisasjonen har hovedsete i Wien. I dag har organisasjonen 134 medlemsland fordelt på alle verdensdeler. Organisasjonen har et bredt virkeområde selv om hovedformålet opprinnelig var å fremme fredelig utnyttelse av atomenergi.

Virksomheten har fire *hovedpilarer*:

- IAEA "safeguards": Fysisk beskyttelse av kjernefysisk materiale, materialkontroll, verifikasjon.
- Nukleære anvendelser innen: Jordbruk og matvareproduksjon, helse, vannressurser.
- Atomenergi: Kjernekraft, avfallsteknologi, sammenlignende energistudier.
- Atomsikkerhet: Sikkerhet ved nukleære anlegg inkl. avfallsbehandling, strålevern.

Felleskonvensjonen for sikkerhet ved behandling av brukt kjernebrensel og sikkerheten ved behandling av radioaktivt avfall (IAEA)

Selv om hvert land er ansvarlig for sitt nasjonale system for behandling av radioaktivt avfall og brukt kjernebrensel, angir konvensjonen en rekke forutsetninger som må inngå i det nasjonale systemet. Konvensjonens bestemmelser gjelder brukt kjernebrensel og radioaktivt avfall fra sivile anvendelser, men kan også være et mønster for håndtering av slikt avfall fra militære bruksområder. Konvensjonen gjelder for militært avfall og brukt kjernebrensel når dette blir overført til sivil myndighet eller blir erklært til å ligge under konvensjonen. Konvensjonen er bygget opp på samme måte og har samme rapporteringssystem som kjernesikkerhetskonvensjonen. Rapportene vil bli diskutert i regelmessige oppfølgingsmøter. Konvensjonen trådte i kraft i 2001. Det første oppfølgingsmøte vil finne sted i 2003. Strålevernet er ansvarlig for å følge opp og rapportere fra norsk side og vil delta på møtene.

Hvert land er ansvarlig for behandling av radioaktivt avfall og brukt kjernebrensel. Her fra det norske avfallsdeponiet i Himdalen.

Wien-konvensjonen for sivilt ansvar ved kjernefysisk skade (IAEA)

Inntil 1997 var det internasjonale system for kjernefysisk ansvar dekket ved to konvensjoner: Wien konvensjonen av 1963 og Paris

konvensjonen av 1960. Disse to konvensjonene var lenket sammen gjennom en felles protokoll fra 1988. I 1997 ble en protokoll som endrer 1963-konvensjonen og en ny konvensjon som regulerer kompensasjonsbeløpet vedtatt av 80 stater som møttes i IAEAs hovedkvarter i Wien. Ansvar for kjernefysisk skade ligger, etter konvensjonen, hos operatøren av et kjernefysisk anlegg. Dette er et viktig prinsipp, for eksempel når det gjelder bistandsprosjekter for å bedre sikkerheten ved kjernekraftverk i andre land. Det faktum at Russland ennå ikke har ratifisert disse konvensjonene, har gjort det nødvendig med en bilateral avtale mellom Norge og Russland hvor disse forhold tas opp.

Traktaten om ikke-spredning av kjernefysiske våpen (FN)

Ikke-spredningsavtalen fra 1970 er en traktat under FNs hovedforsamling. Traktaten har som formål å hindre spredning av kjernefysiske våpen og kjernefysisk våpenteknologi og å fremme målet om generell og komplett nedrustning. I traktaten pålegges IAEA et ansvar i å føre kontroll med spredning av kjernefysisk materiale og teknologi. Landene inngår avtale med IAEA hvor de gir IAEA rett til å inspisere anlegg og beholdninger av kjernefysisk materiale. Statens strålevern er nasjonal myndighet i henhold til atomenergiloven.

Konvensjonen for beskyttelse av det marine miljø i nordøst Atlanteren ("OSPAR-konvensjonen")

Alle kontraktpartene til enten Paris-konvensjonen eller Oslo-konvensjonen har undertegnet og ratifisert OSPAR-konvensjonen (Belgia, Danmark, EU kommisjonen, Finland, Frankrike, Island, Irland, Nederland, Norge, Portugal, Spania, Storbritannia, Sverige og Tyskland). Det samme gjelder Luxembourg og Sveits.

OSPAR kommisjonen ble opprettet for å følge opp virksomheten under Konvensjonen for beskyttelse av det marine miljø i nordøst Atlanteren. Hovedsete i London.

Konvensjonen trådte i kraft i 1998 og erstatter Oslo- og Paris-konvensjonene. Partene forplikter seg blant annet til leve opp til følgende prinsipper:

- Føre-vår prinsippet
- Forurensner betaler
- Best tilgjengelig teknikk (Best available techniques, BAT)
- Beste miljøpraksis (Best environmental practice, BEP)

Statens strålevern bistår Miljøverndepartementet i arbeidet i forhold til OSPAR og rapporterer om norske forhold når det gjelder utslipp av radioaktive stoffer. OSPAR har en egen kommisjon og sekretariat i London.

Konvensjonen om hindring av marin forurensning ved dumping av avfall og annet materiale (IMO)

Den opprinnelige konvensjonen er fra 1972, men er endret gjennom en protokoll av 1996. Konvensjonen regulerer forhold rundt dumping av avfall og andre materialer i havet. Konvensjonen administreres av IMO i London, derav navnet London-konvensjonen.

Den internasjonale sjøfartsorganisasjon, IMO er en internasjonal organisasjon som ble opprettet i 1957 med hovedformål å fremme internasjonal sjøfartssikkerhet. Organisasjonen har 162 medlemsland og har sitt hovedkontor i London. IMO fastlegger regler for skipsfart og sikkerhet, men har i de siste tiår i større og større grad også vært opptatt av forurensning fra skipsfarten.

Dumping av høyaktivt radioaktivt avfall har aldri vært tillatt under konvensjonen. I 1983 kom det også et midlertidig forbud mot dumping av lavaktivt avfall, og dette ble gjort permanent i 1994. Russland har reservert seg mot dette forbudet med den begrunnelse at de foreløpig ikke har tilstrekkelig operativ kapasitet til å behandle flytende avfall fra sine reaktordrevne

fartøyer. Statens strålevern bistår Miljøverndepartementet i arbeid som dreier seg om radioaktivitetsdelen av Londonkonvensjonen.

Den omfattende prøvestanstraktaten (Comprehensive test ban treaty, CTBT)

Den partielle prøvestansavtalen, PTBT (Partial test ban treaty), kom i 1963 og satte forbud mot prøvesprengninger i atmosfæren. Verken Frankrike eller Kina underskrev denne. Det var i en årrekke forhandlinger blant medlemmene av PTBT for å utvide avtalen til å gjelde alle typer prøvesprengninger, og forhandlinger om CTBT (Comprehensive test ban treaty, CTBT) tok til i 1993 med sterk støtte fra FN's generalforsamling. I 1996 kunne FN's generalforsamling i New York vedta CTBT.

Traktaten er undertegnet av 71 stater, men har ennå ikke trådt formelt i kraft på grunn av at for få stater har ratifisert den. CTBT har en egen organisasjon (CTBTO) og sekretariat som har hovedsete i Wien. For å kunne kontrollere at traktaten overholdes av partene, er det opprettet et verdensomspennende verifikasjonssystem bestående av blant annet seismiske stasjoner og målestasjoner for radioaktive stoffer i lufta. I Norge har NORSAR ansvar for overvåkingen.

Organisasjonen for den omfattende prøvestansavtalen, CTBTO.

Kommisjonen under den omfattende prøvestansavtalen (CTBT) er en internasjonal organisasjon etablert av CTBT-statene. Organisasjonen har hovedsete i Wien og har som oppgave å gjøre de tiltak som skal til for en effektiv implementering av traktaten. En hovedoppgave er å følge opp det internasjonale kontrollnettverket som er bygget opp for å overvåke at prøvestansen respekteres.